

สารบัญ

	หน้า
1. หลักการและเหตุผล	1
2. วัตถุประสงค์	2
3. ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง	2
4. เครื่องมือที่ใช้ในการรวบรวมข้อมูล	3
5. เกณฑ์การประเมินผล	3
6. การวิเคราะห์ข้อมูล	5
7. ผลการศึกษาการประเมินผลการดำเนินงานของโครงการพัฒนาศูนย์เครือข่ายประชาคมชาวบ้าน ปีงบประมาณ พ.ศ. 2560	5
8. อภิปรายผลการศึกษา	9
9. ข้อเสนอแนะจากการศึกษา	14
10. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย	18
11. ข้อเสนอแนะในการศึกษาครั้งต่อไป	22

บทสรุปสำหรับผู้บริหาร

1. หลักการและเหตุผล

สำนักงานปลัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ได้เล็งเห็นถึงความสำคัญในการพัฒนาเกษตรกรให้สามารถประกอบอาชีพเกษตรกรรม และดำเนินชีวิตด้วยการพึ่งพาตนเองตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงและสามารถนำพาตนเองและครอบครัวหลุดพ้นจากความยากจน โดยมีกลไกนโยบายเทคโนโลยีเพื่อการเกษตรและเกษตรกรรมยั่งยืนเป็นหน่วยงานหลักที่มีภารกิจในการสนับสนุนและส่งเสริมการพัฒนาเกษตรกรอย่างยั่งยืนที่สอดคล้องกับหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง จึงได้ดำเนินการ “โครงการพัฒนาการเกษตรตามแนวทฤษฎีใหม่โดยยึดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง (โครงการพัฒนาศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน)” ตั้งแต่ปีงบประมาณ พ.ศ. 2550 – 2559 และต่อเนื่องมาจนถึง ปีงบประมาณ พ.ศ. 2560 โดยได้ให้การสนับสนุนงบประมาณประเภทเงินอุดหนุนทั่วไปแก่ศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านที่เข้าร่วมโครงการฯ เพื่อทำหน้าที่ในการจัดกระบวนการฝึกอบรมด้วยการเป็นผู้กำหนดหลักสูตรเองตามความถนัดและความชำนาญของแต่ละศูนย์ฯ ทั้งนี้เพื่อถ่ายทอดความรู้ ประสบการณ์ วิธีคิด วิธีปฏิบัติ และกระบวนการพัฒนาการเกษตรตามแนวทฤษฎีใหม่ โดยยึดปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงให้แก่เกษตรกรที่เข้าร่วมการฝึกอบรมในโครงการฯ ได้มีโอกาสเรียนรู้และนำความรู้ แนวคิด ทักษะในการประกอบอาชีพทางการเกษตรไปประยุกต์ใช้ได้อย่างเหมาะสมกับสภาพภูมินิเวศและภูมิสังคมของเกษตรกรเอง ซึ่งกระบวนการพัฒนาเกษตรกรผ่านโครงการฯ เป็นกระบวนการที่เป็นไปตามยุทธศาสตร์ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 11 (พ.ศ. 2555-2559) และต่อเนื่องในแผนฯ ฉบับที่ 12 (พ.ศ. 2560 – 2564) ที่เน้นการสร้างเสริมความเข้มแข็งให้กับเกษตรกรและองค์กรเกษตรกรเพื่อให้เกษตรกรมีความสามารถพึ่งพาตนเองได้ มีภูมิคุ้มกัน พร้อมรับความเสี่ยงด้านการผลิตการตลาด และมีการกระจายรายได้ที่ทั่วถึง มีความสามารถในการผลิตและสามารถเชื่อมโยงเป็นเครือข่ายด้วยกระบวนการเรียนรู้และการจัดการองค์ความรู้อย่างเป็นระบบ ซึ่งการดำเนินงานของโครงการฯ ตั้งแต่ปีงบประมาณ พ.ศ. 2550 – 2559 ได้รับการตอบรับจากเกษตรกรผู้มีความต้องการปรับเปลี่ยนแนวคิดวิธีการประกอบอาชีพเกษตรกรรม และการดำเนินชีวิตตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงด้วยดีมาโดยตลอด ซึ่งเห็นได้จากจำนวนเกษตรกรทั่วไปที่ผ่านการฝึกอบรมจากโครงการฯ เกินกว่าเป้าหมายที่กลไกนโยบายเทคโนโลยีเพื่อการเกษตรและเกษตรกรรมยั่งยืนกำหนดไว้ในทุกปี

ดังนั้นเมื่อสิ้นสุดการดำเนินโครงการฯ ในแต่ละปีงบประมาณ จึงได้กำหนดให้มี “การประเมินผลการดำเนินงานของโครงการพัฒนาศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน ปีงบประมาณ พ.ศ. 2560” เพื่อให้ทราบถึงผลสัมฤทธิ์ของการดำเนินโครงการฯ ตามที่ได้กำหนดไว้ในวัตถุประสงค์และเป้าหมายของโครงการฯ ทั้งนี้โดยการจัดจ้างหน่วยงานที่ปรึกษาทางวิชาการจากภายนอกที่มีความรู้ ความสามารถ และประสบการณ์ในการประเมินผลโครงการฯ เป็นผู้ประเมินผล เพื่อให้ผลการประเมินมีความเที่ยงตรงและเป็นธรรม สามารถสะท้อนผลการดำเนินงานแนวทางการปรับปรุงและพัฒนาโครงการฯ ให้เกิดประสิทธิภาพและประสิทธิผลได้ต่อไปในอนาคต

2. วัตถุประสงค์

2.1 เพื่อประเมินผลระดับความรู้ ความเข้าใจ ตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง และความพึงพอใจที่มีต่อการจัดฝึกอบรมของเกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการฯ ปีงบประมาณ พ.ศ. 2560

2.2 เพื่อประเมินผลการนำความรู้ตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงไปปฏิบัติใช้ของเกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการฯ ปีงบประมาณ พ.ศ. 2560

2.3 เพื่อศึกษาการดำเนินกิจกรรมการเกษตรในรูปแบบระบบเกษตรกรรมยั่งยืนของปราชญ์ชาวบ้านและเกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการฯ ปีงบประมาณ พ.ศ. 2560

2.4 เพื่อศึกษาปัญหา อุปสรรคที่เกิดขึ้นจากการดำเนินโครงการฯ และข้อเสนอแนะของเกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการฯ ปีงบประมาณ พ.ศ. 2560

2.5 เพื่อจัดทำข้อเสนอแนะเชิงนโยบายในการปรับปรุงและพัฒนาคุณภาพการดำเนินงานโครงการฯ สู่แนวทางการพัฒนาเพื่อขยายผลการดำเนินงานให้เกิดประสิทธิภาพ ประสิทธิภาพ และเป็นรูปธรรม ในการดำเนินงานโครงการฯ ให้มีความยั่งยืนต่อไป

3. ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ประชากรที่ทำการศึกษาและประเมินผลในครั้งนี้ คือ เกษตรกรที่ผ่านการฝึกอบรมจากโครงการพัฒนาศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน ปีงบประมาณ พ.ศ. 2560 และได้ทำการสุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษาตามขั้นตอน ดังนี้

3.1 การศึกษาและประเมินผลระดับความรู้ ความเข้าใจตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง และความพึงพอใจที่มีต่อการจัดฝึกอบรม ผลการนำความรู้ตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงไปปฏิบัติใช้ รวมทั้งปัญหาอุปสรรคที่เกิดขึ้น และข้อเสนอแนะของเกษตรกรที่ผ่านการฝึกอบรมจากโครงการฯ โดย

1) สุ่มตัวอย่างศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านที่เข้าร่วมโครงการพัฒนาการเกษตรตามแนวทฤษฎีใหม่ โดยยึดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง (โครงการพัฒนาศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน) ปีงบประมาณ พ.ศ. 2560 ด้วยวิธีการสุ่มตัวอย่าง กระจายใน 4 ภูมิภาค และตามสัดส่วนที่เหมาะสม จำนวน 40 ศูนย์ทั่วประเทศ (ยกเว้นในพื้นที่จังหวัดสตูล สงขลา ปัตตานี ยะลา และนราธิวาส)

2) คำนวณหาขนาดกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษาจากเกษตรกรที่ผ่านการฝึกอบรม ปีงบประมาณ พ.ศ. 2560 ด้วยสูตรการคำนวณหาขนาดของกลุ่มตัวอย่างของ Taro Yamane (Yamane, 1967) ที่ระดับความเชื่อมั่น 95% เท่ากับจำนวน 390 ราย จากเกษตรกรที่ผ่านการฝึกอบรม จำนวน 15,200 ราย

3) สุ่มตัวอย่างเกษตรกร จำนวน 390 ราย จากตัวแทนศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านทั่วประเทศจำนวน 40 ศูนย์ ดังนั้น จะทำการเก็บรวบรวมข้อมูลจากตัวอย่างเกษตรกร เฉลี่ยจำนวน 10 รายต่อศูนย์

3.2 ตัวแทนปราชญ์ชาวบ้านจากศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านที่เข้าร่วมโครงการพัฒนาศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน ปีงบประมาณ พ.ศ. 2560 ศูนย์ละ 1 ราย จำนวน 40 ศูนย์ จากเป้าหมายจำนวน 120 ศูนย์ ใน 4 ภูมิภาค

3.3 เจ้าหน้าที่ผู้รับผิดชอบโครงการจากสำนักงานเกษตรและสหกรณ์จังหวัด ในพื้นที่ที่ศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านเข้าร่วมโครงการพัฒนาศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน ปีงบประมาณ พ.ศ. 2560 และจังหวัดเป้าหมายที่ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูล

4. เครื่องมือที่ใช้ในการรวบรวมข้อมูล

1) แบบสอบถาม เพื่อใช้ในการสอบถามข้อมูลกับเกษตรกร ได้ถูกออกแบบให้มีข้อความทั้งปลายเปิดและปลายปิด เพื่อใช้ในการสอบถามข้อมูลทั่วไป ความพึงพอใจที่มีต่อการจัดฝึกอบรม ความสามารถที่จะนำความรู้ไปประยุกต์ใช้ได้ตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ผลของการนำความรู้ตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงและการดำเนินกิจกรรมการเกษตรในรูปแบบระบบเกษตรกรรมยั่งยืนไปปฏิบัติใช้ ปัญหา อุปสรรคที่เกิดขึ้น และข้อเสนอแนะ

2) แบบทดสอบความรู้เกษตรกร โดยการใช้แบบทดสอบผลสัมฤทธิ์แบบถูกผิดในการเก็บรวบรวมข้อมูลด้านความรู้ ความเข้าใจในแนวคิดและหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงและระบบเกษตรกรรมยั่งยืน และความรู้ความเข้าใจตามวิชาที่ได้รับการฝึกอบรมจากศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน

3) แบบสัมภาษณ์ โดยการใช้แบบประเด็นคำถามเป็นเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูลในการดำเนินกิจกรรมการเกษตรในรูปแบบระบบเกษตรกรรมยั่งยืนของปราชญ์ชาวบ้าน ด้านความรู้ความเข้าใจการดำเนินกิจกรรมการเกษตรในรูปแบบระบบเกษตรกรรมยั่งยืน การนำรูปแบบดังกล่าวไปปฏิบัติในพื้นที่ของปราชญ์ชาวบ้านว่ามีรูปแบบอะไรบ้างจำนวนพื้นที่เท่าไร เส้นทางสู่การทำเกษตรตามรูปแบบเกษตรกรรมยั่งยืนตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง ผลกระทบที่เกิดจากการทำเกษตรตามรูปแบบเกษตรกรรมยั่งยืน แนวคิดในการพัฒนาการเกษตรโดยใช้รูปแบบระบบเกษตรกรรมยั่งยืน และแนวทางการดำเนินงานของศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านในอนาคต

5. เกณฑ์การประเมินผล

5.1 การทดสอบความรู้ความเข้าใจ โดยใช้แบบทดสอบ ซึ่งสามารถจำแนกได้ 3 ประเด็น คือ ความรู้ความเข้าใจในหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง คะแนนเต็ม 15 คะแนน และความรู้ ความเข้าใจในระบบเกษตรกรรมยั่งยืนและวิชาชีพเฉพาะตามหลักสูตรการจัดฝึกอบรมของศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน คะแนนเต็ม 10 คะแนน ต่อ 1 วิชา ทั้งนี้สามารถแบ่งระดับความรู้ ความเข้าใจได้ 3 ระดับ คือ ดี ปานกลาง ควรปรับปรุง และกำหนดเกณฑ์ขั้นต่ำที่ร้อยละ 60

ตารางที่ 1 เกณฑ์การให้คะแนนระดับความรู้ ความเข้าใจแนวคิดและหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

คะแนน	ระดับ
13-15 คะแนน	ดี
10-12 คะแนน	ปานกลาง
เท่ากับหรือต่ำกว่า 9 คะแนน	ควรปรับปรุง

ตารางที่ 2 เกณฑ์การให้คะแนนระดับความรู้ความเข้าใจในระบบเกษตรกรรมยั่งยืนและวิชาชีพเฉพาะ

คะแนน	ระดับ
9-10 คะแนน	ดี
7-8 คะแนน	ปานกลาง
เท่ากับหรือต่ำกว่า 6 คะแนน	ควรปรับปรุง

5.2 การประเมินความคิดเห็นของผู้ผ่านการฝึกอบรมจากศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน โดยแบ่งระดับความคิดเห็นและเกณฑ์การให้คะแนนได้ 5 ระดับ ดังนี้

ตารางที่ 3 เกณฑ์การให้คะแนนระดับความคิดเห็นและการแปลผล

ระดับความคิดเห็น	คะแนน	ช่วงคะแนนเฉลี่ย
ง่ายมากที่สุด/ ฟังพอใจมากที่สุด	5	4.21-5.00
ง่ายมาก/ ฟังพอใจมาก	4	3.41-4.20
ปานกลาง/ ฟังพอใจปานกลาง	3	2.61-3.40
ยาก/ ฟังพอใจน้อย	2	1.81-2.60
ยากมาก/ ฟังพอใจน้อยที่สุด	1	1.00-1.80

6. การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการศึกษาและประเมินผล ผู้เชี่ยวชาญของมหาวิทยาลัยได้พิจารณาสิ่งที่เกี่ยวข้องทั้งหมดของโครงการฯ รวมทั้งได้ประยุกต์ใช้แบบจำลองในการประเมินการฝึกอบรมของ Kirkpatrick ในการศึกษาปฏิกิริยา (Reaction) การเรียนรู้ (Learning) พฤติกรรม (Behavior) และผลกระทบ (Result) เป็นฐานในการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงพรรณนา ได้แก่ ค่าความถี่ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน

7. ผลการศึกษาการประเมินผลการดำเนินงานของโครงการพัฒนาศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน ปีงบประมาณ พ.ศ. 2560

7.1 ผลการศึกษาข้อมูลทั่วไปและความพึงพอใจที่มีต่อการจัดฝึกอบรมของเกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการพัฒนาศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน ปีงบประมาณ พ.ศ. 2560 พบว่า เกษตรกรที่ผ่านการฝึกอบรมจากโครงการฯ ส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง อายุเฉลี่ย 53 ปี จบการศึกษาระดับประถมศึกษา มีพื้นที่ทำการเกษตรเป็นของตนเอง โดยมีพื้นที่ไม่เกิน 10 ไร่ มีสมาชิกในครัวเรือนเฉลี่ย 4 ราย เป็นแรงงานทางการเกษตรได้เฉลี่ย 3 ราย และเกษตรกรส่วนใหญ่ทำนาเป็นอาชีพหลักของครัวเรือน รองลงมาอาชีพทำสวน

ก่อนเข้ารับการฝึกอบรม ส่วนใหญ่มีความคิดเห็นว่าเป็นสิ่งที่ได้รับจากการฝึกอบรมเป็นไปตามความต้องการทั้งหมด และการเข้าร่วมการฝึกอบรมได้ส่งผลให้มีความมั่นใจในแนวคิดและหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมากขึ้น จนกล้านำไปใช้

ความพึงพอใจที่มีต่อการจัดฝึกอบรม เกษตรกรมีความพึงพอใจในภาพรวมต่อการจัดฝึกอบรมอยู่ในระดับมากที่สุด (คะแนนเฉลี่ย 4.40) โดยเกษตรกรมีความพึงพอใจต่อด้านความเหมาะสมของสถานที่ตั้งศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านมากที่สุด และมีความพึงพอใจน้อยที่สุดต่อด้านความสะดวกของห้องอาบน้ำและห้องสุขา

ปัญหาและอุปสรรคที่เกี่ยวข้องกับเกษตรกรในการเข้ารับการฝึกอบรม พบว่า เกษตรกรบางส่วนติดภารกิจส่วนตัวและมียานประจำ ทำให้ไม่สามารถเข้ารับการฝึกอบรมได้เต็มระยะเวลา เนื่องจากต้องดูแลครอบครัว ไม่สะดวกในการเดินทางไปยังศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน เกษตรกรจำเนื้อหาวิชาที่ฝึกอบรมไม่ได้ในบางส่วนจึงทำให้ไม่สามารถนำองค์ความรู้ที่ได้รับมาลงมือปฏิบัติได้ในทันที

ปัญหาและอุปสรรคที่เกี่ยวข้องกับการจัดฝึกอบรม พบว่า สื่อที่ใช้ประกอบการฝึกอบรมมีน้อย วัสดุและอุปกรณ์ที่ใช้ในการลงมือปฏิบัติไม่เพียงพอกับจำนวนผู้เข้ารับการฝึกอบรม ทำให้ไม่สามารถลงมือปฏิบัติได้ในบางกิจกรรม เวลาในช่วงการฝึกอบรมค่อนข้างน้อย ควรมีการศึกษาดูงานแปลงสาธิตที่มีประสิทธิภาพ ศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านมีสถานที่จอดรถไม่สะดวกและไม่เพียงพอต่อความต้องการของผู้เข้ารับการฝึกอบรม

ปัญหาและอุปสรรคที่เกี่ยวข้องกับเนื้อหาที่นำมาสอน พบว่า บางกิจกรรมที่ศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านนำมาถ่ายทอดผู้เข้ารับการฝึกอบรมไม่ได้นำไปปฏิบัติใช้ เกษตรกรบางส่วนอยากให้ศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านพัฒนาเนื้อหาวิชา หรือเพิ่มเติมองค์ความรู้ใหม่ๆ ที่แตกต่างไปจากเนื้อหาเดิม

ข้อเสนอแนะจากเกษตรกรในการจัดฝึกอบรม ในด้านรายวิชาในการฝึกอบรม ศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน ควรเพิ่มหัวข้อวิชาที่นำมาถ่ายทอดให้แก่เกษตรกรเพิ่มมากขึ้น ควรลดชั่วโมงการบรรยายและเพิ่มชั่วโมงการลงมือปฏิบัติให้มากขึ้น จัดให้มีสื่อวีดิทัศน์ที่เกี่ยวข้องกับการเกษตรเพิ่มมากขึ้น และควรมีกิจกรรมสนทนาการสอดแทรก ระหว่างการฝึกอบรม ควรให้ผู้ที่เคยผ่านการฝึกอบรมมาแล้วสามารถกลับมาเข้ารับการฝึกอบรมซ้ำได้เพื่อทบทวนองค์ความรู้เดิมและเพิ่มเติมองค์ความรู้ใหม่ ควรมีการพาไปศึกษาดูงานในพื้นที่ของเกษตรกรที่มีการลงมือปฏิบัติจริงและประสบความสำเร็จในการทำการเกษตร เพื่อให้เกิดความเข้าใจเพิ่มมากยิ่งขึ้น เกษตรกรบางส่วนที่ต้องการให้ศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านเพิ่มระยะเวลาในการฝึกอบรมให้มากขึ้น และควรหลีกเลี่ยงการจัดฝึกอบรมในช่วงฤดูฝน เพราะถนนลื่น และมีน้ำท่วมขัง อาจทำให้เกิดอุบัติเหตุได้ ควรเพิ่มหลักสูตรการจัดการฝึกอบรมเพื่อพัฒนากลุ่มเกษตรกรให้เป็นเครือข่ายที่มีความเข้มแข็งมากขึ้น และมีการเชื่อมโยงเครือข่ายผ่านสื่อออนไลน์ เช่น แอปพลิเคชัน ไลน์ Facebook เป็นต้น ควรเพิ่มจำนวนวิทยากรที่มีความรู้หลากหลาย และควรมีการติดตามผลการนำความรู้ที่ได้รับจากการฝึกอบรมไปปฏิบัติใช้ อีกทั้งควรมีการแนะนำแนวทางการประกอบอาชีพ และมีการส่งเสริมอาชีพใหม่ที่มีการนำทรัพยากรเหลือใช้ในท้องถิ่นมาใช้ ควรมีการแจ้งข่าวการฝึกอบรมให้เกษตรกรทราบล่วงหน้าหลายวันก่อนวันฝึกอบรม เพื่อการเตรียมความพร้อมในการมาฝึกอบรม และควรมีการแนะนำในเรื่องของการเตรียมความพร้อมก่อนเข้ารับการฝึกอบรมจริง และควรเพิ่มช่องทางในการกระจายข่าวสารถึงเกษตรกรหรือผู้ที่สนใจทางสื่อออนไลน์ต่างๆ เช่น Facebook เว็บไซต์ เป็นต้น รวมทั้งสถานที่จัดฝึกอบรม ศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านควรมีการจัดห้องอบรมที่สามารถป้องกันยุงหรือแมลงต่างๆ ได้

7.2 ผลการศึกษาระดับความรู้ ความเข้าใจ ตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงของเกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการพัฒนาศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน ปีงบประมาณ พ.ศ. 2560 พบว่า เกษตรกรส่วนใหญ่มีความรู้ ความเข้าใจในแนวคิดและหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในระดับปานกลาง และมีความรู้ ความเข้าใจในระดับดีในวิชาการทำบัญชีครัวเรือนมากที่สุด และมีความรู้ ความเข้าใจในวิชาการเลี้ยงกบน้อยที่สุด

การศึกษาความคิดเห็นต่อประโยชน์จากความรู้ที่ได้รับจากการฝึกอบรม เกษตรกรส่วนใหญ่มีความคิดเห็นว่าเป็นความรู้ที่ได้รับจากการฝึกอบรมมีประโยชน์ในการพัฒนาตนเอง (มีความรู้ ทักษะ และประสบการณ์ใหม่ๆ) และได้ถ่ายทอดความรู้ที่ได้รับจากการฝึกอบรมให้กับคนในครอบครัว ซึ่งคนในครอบครัวเห็นด้วยกับความรู้ที่ได้รับ พร้อมทั้งเกษตรกรยังได้ถ่ายทอดความรู้ที่ได้รับให้กับคนในชุมชน และแนะนำให้คนในครอบครัวและชุมชนเข้ารับการฝึกอบรมกับศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน

7.3 ผลการศึกษาผลการนำความรู้ตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงไปปฏิบัติใช้ของเกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการพัฒนาศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน ปีงบประมาณ พ.ศ. 2560 พบว่า เกษตรกรเกือบทั้งหมดนำความรู้ที่ได้รับจากการฝึกอบรมไปลงมือปฏิบัติตามแนวคิดและหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงหลังผ่านการฝึกอบรมภายใน 10 วัน โดยปฏิบัติบางกิจกรรมตามที่ได้รับจากการฝึกอบรม พร้อมทั้งเกษตรกรส่วนใหญ่มีความคิดเห็นว่าเป็นการนำความรู้ไปปฏิบัติได้ในระดับง่าย และในอนาคตส่วนใหญ่ยังคงจะลงมือปฏิบัติกิจกรรมต่อไป

นอกจากนั้นจากการศึกษาเกษตรกรบางส่วนที่ไม่ลงมือปฏิบัติกิจกรรมหลังเสร็จสิ้นการฝึกอบรม (ร้อยละ 1.19) มีสาเหตุเนื่องมาจากสภาพแวดล้อมไม่เอื้ออำนวย (สถานที่ สิ่งแวดล้อม) ขาดแคลนปัจจัยจำเป็น (เงินทุน วัสดุ ดิบ แรงงาน) สมาชิกในครอบครัวให้ความสำคัญน้อย สุขภาพร่างกายไม่เอื้ออำนวย และไม่มีเวลา

การศึกษาการนำความรู้ตามแนวคิดและหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้ในชีวิตประจำวันและดำเนินงานในฟาร์มของเกษตรกรที่มีความรู้ ความเข้าใจในแนวคิดและหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงทุกระดับ ความรู้ (ควรปรับปรุง-ปานกลาง-ดี) พบว่า ส่วนใหญ่นำความรู้ไปปฏิบัติในชีวิตประจำวันและดำเนินงานในฟาร์มของตนเอง (ร้อยละ 99.52)

ข้อเสนอแนะของเกษตรกรการฝึกอบรมควรเน้นการลงมือปฏิบัติจริง เพื่อให้เกิดทักษะในการนำไปใช้ พร้อมกับแจกเอกสารเกี่ยวกับรายละเอียดวิธีการปฏิบัติในแต่ละวิชาให้กับผู้เข้ารับการฝึกอบรม ควรเพิ่มเวลาให้กับวิทยากร และควรมีเจ้าหน้าที่ที่มีความรู้เฉพาะด้านมาให้ความรู้ นอกจากนี้ควรมีการพาไปศึกษาดูงานในพื้นที่ของเกษตรกรที่มีการลงมือปฏิบัติจริงและประสบความสำเร็จในการทำเกษตร หลังเสร็จสิ้นการฝึกอบรมศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านควรมีการติดตามผลการนำความรู้ที่ได้รับไปลงมือปฏิบัติใช้ และมีการให้ผู้ที่เคยผ่านการฝึกอบรมแล้วสามารถฝึกอบรมซ้ำได้อีกครั้งเพื่อให้เข้าใจเนื้อหามากยิ่งขึ้น การนำความรู้ไปปฏิบัติควรปฏิบัติด้วยความมุ่งมั่นตั้งใจ ต้องมีความอดทนพยายาม ขยันหมั่นเพียร มีความเชื่อมั่น และมีการวางแผนการปฏิบัติ ตลอดจนการขยายผลสู่ชุมชน ศึกษาหาองค์ความรู้ใหม่ๆ เพิ่มเติมอย่างต่อเนื่อง ภาครัฐควรให้การสนับสนุนงบประมาณ และปัจจัยการผลิตในการทำเกษตร พร้อมทั้งส่งเสริมองค์ความรู้ทางด้านการเกษตรให้แก่เกษตรกร รวมถึงให้การสนับสนุนด้านการตลาดและการบริหารจัดการทางการเกษตร ควรมีการกระจายองค์ความรู้เกี่ยวกับปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงให้เข้าถึงระดับชุมชน

7.4 ผลการศึกษาการดำเนินกิจกรรมการเกษตรในรูปแบบระบบเกษตรกรรมยั่งยืนของเกษตรกรและปราชญ์ชาวบ้านที่เข้าร่วมโครงการพัฒนาศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน ปีงบประมาณ พ.ศ. 2560

7.4.1 การดำเนินกิจกรรมการเกษตรในรูปแบบระบบเกษตรกรรมยั่งยืนของเกษตรกร พบว่า เกษตรกรส่วนใหญ่มีความรู้ ความเข้าใจในการดำเนินกิจกรรมการเกษตรในรูปแบบระบบเกษตรกรรมยั่งยืนระดับปานกลาง และนำความรู้ที่ได้รับจากการฝึกอบรมไปลงมือปฏิบัติตามรูปแบบระบบเกษตรกรรมยั่งยืน โดยส่วนใหญ่ทำเกษตรกรรมยั่งยืนแบบเกษตรผสมผสาน มีจำนวนพื้นที่ทำเกษตรกรรมยั่งยืนไม่เกิน 10 ไร่ และในอนาคตส่วนใหญ่ไม่แน่ใจที่จะลงมือปฏิบัติกิจกรรมต่อไป

นอกจากนั้นจากการศึกษาเกษตรกรบางส่วนที่ไม่ลงมือปฏิบัติกิจกรรมหลังเสร็จสิ้นการฝึกอบรม (ร้อยละ 38.57) มีสาเหตุเนื่องมาจากทำการเกษตรแบบเชิงเดี่ยว (ปลูกพืชหรือเลี้ยงสัตว์ 1 ชนิด ในแปลงเดียวกัน) ทรัพยากรธรรมชาติไม่เอื้ออำนวย (สภาพดิน แหล่งน้ำ ไม่มีพื้นที่เป็นของตนเอง) สมาชิกในครอบครัวและชุมชนให้ความสำคัญน้อย สุขภาพร่างกายไม่เอื้ออำนวย และไม่มีเวลา

การศึกษาประโยชน์ที่ได้จากการทำเกษตรตามรูปแบบ “เกษตรกรรมยั่งยืน” พบว่า เมื่อทำเกษตรกรรมยั่งยืนทำให้ ลดค่าใช้จ่ายในครัวเรือน เพิ่มผลผลิตและรายได้เพิ่มขึ้น ลดต้นทุนการผลิต เพิ่มความมั่นคงและความปลอดภัยทางด้านอาหาร ลดปัญหาด้านสุขภาพ ครอบครัวอบอุ่น เพิ่มความเข้มแข็งของชุมชน ศัตรูพืชลดลง ดินมีความอุดมสมบูรณ์มากขึ้น มีความหลากหลายทางชีวภาพ

7.4.2 การดำเนินกิจกรรมการเกษตรในรูปแบบระบบเกษตรกรรมยั่งยืนของปราชญ์ชาวบ้าน พบว่า ปราชญ์ชาวบ้านที่เข้าร่วมโครงการฯ ส่วนใหญ่เป็นเพศชาย อายุเฉลี่ย 62 ปี จบการศึกษาระดับประถมศึกษา โดยทำเกษตรกรรมยั่งยืนแบบเกษตรผสมผสาน มีจำนวนพื้นที่ทำเกษตรกรรมยั่งยืนไม่เกิน 10 ไร่

การพัฒนาการเกษตรโดยใช้รูปแบบเกษตรกรรมยั่งยืนต้องปรับทัศนคติของเกษตรกรก่อนว่าการทำเกษตรกรรมยั่งยืนสามารถปฏิบัติได้จริง ซึ่งเป็นการพึ่งพาตนเอง ลดการพึ่งพาปัจจัยภายนอกให้น้อยที่สุด เน้นการบริหารจัดการน้ำอย่างเป็นระบบ พื้นฟูสภาพดินให้สมบูรณ์ รู้จักการใช้ทรัพยากรในชุมชนให้เกิดประโยชน์สูงสุด คำนึงถึงผลกระทบต่อชุมชน สังคม และสิ่งแวดล้อม ปรับเปลี่ยนแนวคิดให้เกษตรกรลดการใช้สารเคมีก่อน และส่งเสริมให้ใช้สิ่งทดแทนจากธรรมชาติแทนการใช้สารเคมี ต้องมีองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นให้เกิดประโยชน์สูงสุด และสอดคล้องกับสภาพบริบทของพื้นที่ ต้องมีการถ่ายทอดเป็นมรดกให้กับลูกหลาน ต้องมีเครือข่ายในการขับเคลื่อน โดยการคัดเลือกผู้ที่มีความสนใจในเรื่องเกษตรกรรมยั่งยืนอย่างแท้จริง เข้ามามีส่วนร่วมในการต่อยอดการพัฒนาการทำเกษตรแบบยั่งยืน

ผลกระทบที่เกิดจากการทำการเกษตรตามรูปแบบ “เกษตรกรรมยั่งยืน” ซึ่งมี 3 ด้าน ได้แก่ 1) ด้านเศรษฐกิจ คือ การที่เกษตรกรมีรายจ่ายที่ลดลงจากการนำผลผลิตในแปลงมาบริโภค และมีรายได้เพิ่มมากขึ้นจากการลดต้นทุนการผลิตจากการไม่นำปัจจัยการผลิตจากภายนอกมาใช้ และเมื่อได้ผลผลิตแล้วนำผลผลิตที่เหลือจากการบริโภคไปจำหน่าย เกษตรกรสามารถกำหนดราคาขายได้ด้วยตนเอง รายได้ที่ได้รับจึงเป็นรายได้ที่แน่นอน ทำให้มีความมั่นคงทางการเงิน 2) ด้านสังคม คือ การที่เกษตรกรมีอาหารบริโภคที่เพียงพอ และเป็นอาหารที่มีความปลอดภัยต่อผู้บริโภค เกษตรกรผู้ผลิตจึงมีสุขภาพร่างกายที่แข็งแรง ไม่เจ็บป่วยจากการใช้สารเคมีทางการเกษตร สุขภาพจิตดี ครอบครัวเข้มแข็ง และชุมชนเกิดการพึ่งตนเอง และ 3) ด้านสิ่งแวดล้อม คือ การที่ไม่ใช้สารเคมีหรือใช้สารเคมีในปริมาณที่เหมาะสมนั้น ทำให้ดินไม่มีสารพิษตกค้าง คุณสมบัติของดินดีขึ้น ดินมีความอุดมสมบูรณ์มากขึ้น น้ำไม่มีสารพิษเจือปนทำให้สัตว์น้ำมีจำนวนเพิ่มขึ้น อากาศบริสุทธิ์ไร้มลพิษ เกิดความหลากหลายของพันธุ์พืชและพันธุ์สัตว์พืชและสัตว์มีความเกื้อกูลซึ่งกันและกัน เกิดความสมบูรณ์ทางสิ่งแวดล้อม

บทบาทของปราชญ์ชาวบ้านกับประชารัฐ ซึ่งมี 2 บทบาท ได้แก่ 1) บทบาททางการบริหาร คือ การเป็นคณะกรรมการประสานงานและขับเคลื่อนนโยบายสานพลังประชารัฐทั้งในระดับอำเภอและจังหวัด และ 2) บทบาททางด้านวิชาการ คือ การเป็นที่ปรึกษาทางวิชาการและวิทยากรในการถ่ายทอดองค์ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับการเกษตรให้กับคนในชุมชนหรือเกษตรกร

8. อภิปรายผลการศึกษา

8.1 ผลการศึกษาข้อมูลทั่วไปและความพึงพอใจที่มีต่อการจัดฝึกอบรมของเกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการพัฒนาศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน ปีงบประมาณ พ.ศ. 2560

1) จากผลการศึกษาข้อมูลทั่วไปของเกษตรกรที่ผ่านการฝึกอบรมจากศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน ปี พ.ศ. 2560 ส่วนใหญ่จบการศึกษาระดับประถมศึกษา มีอายุเฉลี่ยอยู่ที่ 53 ปี และเมื่อเปรียบเทียบกับผลการประเมินผลการดำเนินงานโครงการพัฒนาศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน ปีงบประมาณ พ.ศ. 2557 2558 และ 2559 (มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2557 2558 และ 2559) เกษตรกรที่เข้ารับการฝึกอบรมมีอายุเฉลี่ย 48 ปี 49 ปี และ 49 ปี จากข้อมูลข้างต้นจะเห็นได้ว่าอายุเฉลี่ยของเกษตรกรที่เข้ารับการฝึกอบรมในปี 2560 มีอายุเฉลี่ยเพิ่มมากขึ้นเมื่อเปรียบเทียบกับปีอื่น ทั้งนี้เมื่อจำแนกเกษตรกรตาม ช่วงอายุ เกษตรกรส่วนใหญ่มีอายุมากกว่า 51 ปีขึ้นไปถึงร้อยละ 57.15 ประกอบกับเกษตรกรส่วนใหญ่ มีพื้นที่ทำการเกษตรเป็นของตนเอง (ร้อยละ 76.26) มีพื้นที่ทำการเกษตรเฉลี่ย 17.09 ไร่ มีแรงงานทางการเกษตรเฉลี่ย 3 ราย/ครัวเรือน จากผลการศึกษาดังกล่าวสอดคล้องกับข้อมูลของกรมส่งเสริมการเกษตร (2559) ว่าในปี พ.ศ. 2559 เกษตรกรมีอายุเฉลี่ย 54 ปี และเมื่อจำแนกช่วงอายุ เกษตรกรส่วนใหญ่มีอายุอยู่ในช่วง 51 ปีขึ้นไป (ร้อยละ 57.88) มีพื้นที่ถือครองที่ดินเพื่อการเกษตรเป็นของตนเอง ร้อยละ 78 มีพื้นที่ถือครองที่ดินเพื่อการเกษตรเฉลี่ย 17.94 ไร่ และมีแรงงานทางการเกษตรเฉลี่ย 2.17 ราย/ครัวเรือน นอกจากนี้จากการเข้ารับการฝึกอบรมกับศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านได้แสดงให้เห็นว่าเกษตรกรมีความคิดเห็นว่าเป็นสิ่งที่ได้รับจากการฝึกอบรมเป็นไปตามความต้องการทั้งหมด (ร้อยละ 56.67) อีกทั้งจากการฝึกอบรมได้ส่งผลให้เกษตรกรส่วนใหญ่มีความมั่นใจในแนวคิดและหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมากขึ้นจนกล้านำไปใช้ (ร้อยละ 67.86)

จากผลการศึกษาในข้างต้นแสดงให้เห็นว่า เกษตรกรส่วนใหญ่อยู่ในช่วงวัยสูงอายุ สัดส่วนของแรงงานที่ทำอาชีพเกษตรยังมีแนวโน้มลดลง และมีการจ้างแรงงานเพื่อมาช่วยทำการเกษตรมากขึ้น ซึ่งทางภาครัฐจำเป็นต้องให้ความสำคัญในการสนับสนุนด้านการจัดหาสวัสดิการหรือหลักประกันทางสังคม พร้อมหาแนวทางในการเพิ่มแรงงานเกษตรกรรุ่นใหม่ เพื่อเพิ่มศักยภาพให้กับแรงงานในภาคเกษตร เกษตรกรจึงจำเป็นต้องได้รับการส่งเสริมและพัฒนาอย่างต่อเนื่อง (หลังผ่านการฝึกอบรมจากศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน) เพื่อให้สามารถนำความรู้ตามที่ได้เรียนมาไปประยุกต์ใช้ตามความเหมาะสมกับสภาพแวดล้อมและอาชีพที่ตนเองได้อย่างมีประสิทธิภาพ พร้อมทั้งควรมีการให้คำปรึกษาและติดตามผลการดำเนินกิจกรรมของเกษตรกรอย่างต่อเนื่อง โดยสำนักงานเกษตรและสหกรณ์จังหวัด ร่วมกับศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน เพื่อเป็นการสร้างความเชื่อมั่นในการที่จะนำองค์ความรู้ไปปฏิบัติทั้งด้านการประกอบอาชีพการเกษตรและการใช้ชีวิตประจำวัน ซึ่งจะส่งผลให้เกษตรกรดังกล่าวเกิดการพัฒนาด้านตนเองอย่างมีประสิทธิภาพ ผู้การพึงพาและสร้างความมั่นคงให้กับตนเอง ครอบครัว และชุมชนได้อย่างยั่งยืน

2) จากผลการศึกษาความพึงพอใจที่มีต่อการจัดฝึกอบรม พบว่า เกษตรกรมีความพึงพอใจในภาพรวมต่อการจัดฝึกอบรมของศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านอยู่ในระดับมากที่สุดที่คะแนนเฉลี่ย 4.40 และมีความพึงพอใจต่อด้านความเหมาะสมของสถานที่ตั้งศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านมากที่สุด รองลงมาด้านความรู้และประสบการณ์

ของปราชญ์ชาวบ้านและคณะวิทยากร สำหรับด้านที่เกษตรกรมีความพึงพอใจน้อยที่สุด คือ ด้านความสะอาดของห้องอาบน้ำและห้องสุขา รองลงมาด้านจำนวนห้องอาบน้ำและห้องสุขา ซึ่งสอดคล้องกับผลการประเมินผลการดำเนินงานโครงการพัฒนาศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน ปีงบประมาณ พ.ศ. 2559 (มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2559) เกษตรกรมีความพึงพอใจต่อด้านจำนวนห้องอาบน้ำและห้องสุขาน้อยที่สุด รองลงมา ด้านความเหมาะสมของสถานที่พักแรม และสอดคล้องกับผลการประเมินผลการดำเนินงานโครงการพัฒนาศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน ปีงบประมาณ พ.ศ. 2558 (มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2558) เกษตรกรมีความพึงพอใจต่อด้านความสะอาดของห้องอาบน้ำและห้องสุขาน้อยที่สุด รองลงมา ด้านจำนวนห้องอาบน้ำและห้องสุขา นอกจากนี้ยังสอดคล้องกับผลการประเมินผลการดำเนินงานโครงการพัฒนาศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน ปีงบประมาณ พ.ศ. 2557 (มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2557) เกษตรกรมีความพึงพอใจต่อด้านความสะอาดของห้องอาบน้ำและห้องสุขาน้อยที่สุด รองลงมา ด้านการประสานงานของศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านก่อนเข้ารับการศึกษาฝึกอบรม และด้านจำนวนห้องอาบน้ำและห้องสุขา

ซึ่งจากผลการศึกษาทั้ง 3 ปี ได้แสดงให้เห็นว่าเกษตรกรที่เข้าร่วมการฝึกอบรมกับศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านมีความพึงพอใจน้อยที่สุดในด้านความสะอาดของห้องอาบน้ำและห้องสุขา และด้านจำนวนห้องน้ำที่อาจจะไม่เพียงพอกับจำนวนผู้เข้ารับการศึกษาอบรม ดังนั้น หน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรปรับปรุงและพัฒนาด้านสุขลักษณะของห้องอาบน้ำ ห้องสุขา และเพิ่มจำนวนของห้องน้ำให้มีสัดส่วนที่เหมาะสมกับผู้เข้ารับการศึกษาอบรม

8.2 ผลการศึกษาระดับความรู้ ความเข้าใจ ตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงของเกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการพัฒนาศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน ปีงบประมาณ พ.ศ. 2560

1) จากผลการศึกษาความรู้ ความเข้าใจในรายวิชาที่เกษตรกรได้รับการฝึกอบรมกับศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านพบว่า เกษตรกรมีความรู้ ความเข้าใจในวิชาการทำบัญชีครัวเรือนสูงที่สุด รองลงมา วิชาการลดต้นทุนการผลิต วิชาการเกษตร ทฤษฎีใหม่ ซึ่งสอดคล้องกับผลการประเมินผลการดำเนินงานของโครงการพัฒนาศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน ปีงบประมาณ พ.ศ. 2559 (มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2559) ที่เกษตรกรมีระดับความรู้ ความเข้าใจในวิชาการทำบัญชีครัวเรือนสูงที่สุด รองลงมา วิชาเกษตรทฤษฎีใหม่ และวิชาการวางแผนชีวิต และสอดคล้องกับผลการประเมินผลการดำเนินงานของโครงการพัฒนาศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน ปีงบประมาณ พ.ศ. 2558 (มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2558) เกษตรกรผู้ให้ข้อมูล มีระดับความรู้ ความเข้าใจในวิชาการทำบัญชีครัวเรือนสูงที่สุด รองลงมา วิชาการทำน้ำยาอเนกประสงค์ การเพาะเห็ด และเกษตรทฤษฎีใหม่

จากผลการศึกษาที่มีความสอดคล้องกันดังกล่าว ทำให้ทราบว่าเกษตรกรเห็นถึงประโยชน์และความสำคัญของการทำบัญชีครัวเรือน ส่งผลให้เป็นแรงกระตุ้น ผลักดันให้เกษตรกรเห็นคุณค่าและเกิดความตั้งใจในการเรียนรู้ในรายวิชาบัญชีครัวเรือน ซึ่งเป็นความรู้พื้นฐานที่ทำให้เกษตรกรสามารถวิเคราะห์รายรับและรายจ่ายของตนเองและครัวเรือน เพื่อนำมาวางแผนและบริหารจัดการค่าใช้จ่ายในครัวเรือนและการผลิตทางการเกษตร เพื่อเป็นการสร้างภูมิคุ้มกันให้แก่ตนเองและครอบครัวได้เป็นอย่างดี ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นของการนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจมาปฏิบัติใช้ ดังนั้น หน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรที่จะให้ความสำคัญกับการขยายผลการถ่ายทอดความรู้วิชาการทำบัญชีครัวเรือน โดย

ควรมุ่งเน้นในเรื่องการประยุกต์ใช้หรือการใช้ผลจากการทำบัญชีครัวเรือนไปปรับเปลี่ยนการใช้ภายในครัวเรือน และ การใช้ภายในฟาร์ม เพื่อนำข้อมูลที่บันทึกนั้นมาวางแผนในการลดต้นทุนการผลิตและลดรายจ่ายเพิ่มรายได้ให้กับ ครอบครัวของตนเอง

2) จากการวิเคราะห์ผลการประเมินผลระดับความรู้ ความเข้าใจรายวิชาต่างๆ จำนวน 19 รายวิชา (ดังตารางที่ 4-10) จะเห็นได้ว่า เกษตรกรร้อยละ 35.24 ได้เรียนรู้การใช้ประโยชน์จากน้ำส้มควันไม้ เกษตรกรร้อยละ 27.14 ได้เรียนรู้วิชาการเผาถ่าน และเกษตรกรร้อยละ 22.14 ได้เรียนรู้วิชาการปรับปรุงบำรุงดิน ซึ่งทั้ง 3 วิชา จัดอยู่ในกลุ่ม วิชาที่มีความสำคัญในการพัฒนาระบบพื้นฐานของการทำการเกษตรให้สามารถพึ่งพาตนเองจากสภาพแวดล้อมที่มีความสมดุลและเกื้อกูลกัน แต่เมื่อทดสอบความรู้ของเกษตรกร พบว่า เกษตรกรมีความรู้ ความเข้าใจในกลุ่มวิชา ดังกล่าวในระดับปานกลาง ซึ่งสอดคล้องกับข้อเสนอแนะของเกษตรกรบางส่วน คือ การจัดการเรียนรู้แก่เกษตรกร ควรให้ความสำคัญกับการได้ลงมือปฏิบัติจริงและให้ความรู้ทางวิชาการเพิ่มเติมในระหว่างฝึกปฏิบัติ เพื่อให้เกิดความ ชำนาญและความเข้าใจอย่างถ่องแท้ วิทยากรต้องเป็นผู้ที่มีความเชี่ยวชาญในวิชาที่ตนเองสอน และมีทักษะในการ ถ่ายทอด เพื่อให้ผู้เรียนเกิดความเข้าใจในเนื้อหาได้ง่ายยิ่งขึ้น และควรมีการติดตามผลการนำความรู้ที่ได้รับจากการ ฝึกอบรมไปปฏิบัติใช้ จากข้อมูลข้างต้น แสดงให้เห็นว่า กลุ่มวิชาดังกล่าวอาจต้องอาศัยเทคนิคและความชำนาญที่ได้ จากการลงมือปฏิบัติจริง จึงทำให้เกษตรกรสามารถเรียนรู้หรือทำความเข้าใจได้ค่อนข้างน้อย ดังนั้น ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง ควรมีการปรับปรุงวิธีการถ่ายทอดความรู้ให้สามารถเข้าใจได้ง่าย อีกทั้งควรเพิ่มการฝึกปฏิบัติในระหว่างการฝึกอบรมให้ มากขึ้น

8.3 ผลการศึกษาผลการนำความรู้ตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงไปปฏิบัติใช้ของเกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการพัฒนาศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน ปีงบประมาณ พ.ศ. 2560

1) จากผลการศึกษาการนำความรู้ไปประยุกต์ปฏิบัติใช้ พบว่า เกษตรกรร้อยละ 98.81 นำความรู้ตามแนวคิด และหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้ในชีวิตประจำวันและดำเนินงานในฟาร์มของตนเอง โดยการเริ่มลงมือ ประยุกต์ใช้และปฏิบัติบางกิจกรรมหลังผ่านการฝึกอบรมไม่เกิน 10 วัน (ร้อยละ 75.66) พร้อมทั้งมีความคิดเห็นว่ายังคงจะลงมือปฏิบัติกิจกรรมตามที่ได้เรียนรู้ต่อไปในอนาคต (ร้อยละ 99.76) นอกจากนั้นเกษตรกรได้เห็นถึง ประโยชน์จากองค์ความรู้และเทคนิคที่ได้รับจากการฝึกอบรม โดยได้ถ่ายทอดความรู้ที่ได้รับจากการฝึกอบรมให้กับคน ในครอบครัว (ร้อยละ 96.19) คนในชุมชน (ร้อยละ 91.90) พร้อมทั้งเกษตรกรร้อยละ 99.76 ได้แนะนำให้คนใน ครอบครัวและชุมชนเข้ารับการฝึกอบรมกับศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน

จากข้อมูลข้างต้น เห็นได้ว่าการดำเนินการจัดฝึกอบรมของโครงการพัฒนาการเกษตรตามแนวทฤษฎีใหม่ โดย ยึดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงประจำปีงบประมาณ พ.ศ. 2560 ทำให้ผู้ที่ผ่านการฝึกอบรมนั้นมีความรู้ ความเข้าใจใน การนำแนวคิดและหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงไปปฏิบัติใช้ในชีวิตประจำวันและดำเนินงานในพื้นที่เกษตรกรรม ของตน และจากการบูรณาการความร่วมมือระหว่างสำนักงานปลัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ โดยกองนโยบาย เทคโนโลยีเพื่อการเกษตรและเกษตรกรรมยั่งยืนกับศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน โดยปราชญ์ชาวบ้านและคณะ

วิทยากรในการถ่ายทอดและเสริมสร้างความรู้ ความเข้าใจการพัฒนาการเกษตรตามแนวทฤษฎีใหม่ โดยยึดปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงแก่เกษตรกร ทำให้เกษตรกรเกิดการปรับเปลี่ยนแนวคิด พฤติกรรม และรูปแบบในการประกอบอาชีพ โดยการเน้นการพึ่งพาตนเองให้เหมาะสมกับบริบทของพื้นที่ตนเอง ทั้งในเรื่องของภูมินิเวศและภูมิปัญญา อย่างไรก็ตามเพื่อให้การนำความรู้ที่ได้รับไปใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุด ควรมีการติดตามและประเมินผลเกษตรกรที่ผ่านการฝึกอบรมและนำความรู้ไปปฏิบัติใช้อย่างต่อเนื่อง เพื่อเป็นที่เลี้ยงให้คำปรึกษา และแนะนำ ซึ่งเป็นการส่งเสริมสนับสนุนให้เกษตรกรสามารถประยุกต์ใช้องค์ความรู้ที่ได้เรียนรู้มาให้มีประสิทธิภาพสูงสุด จนทำให้เกิดการพัฒนาตนเอง พัฒนาอาชีพ เพื่อให้เกิดการพึ่งพาตนเองและสร้างความมั่นคงให้กับตนเอง ครอบครัว และชุมชนได้อย่างยั่งยืน นอกจากนี้ อาจมีการผลิตชุดการเรียนรู้ที่อยู่ในรูปแบบสื่อต่างๆ เพื่อให้ผู้ที่ผ่านการฝึกอบรมไปทบทวนความรู้ที่ได้เรียนรู้มา เป็นการเสริมสร้างให้ผู้ที่มีความรู้ไปใช้สามารถปฏิบัติได้อย่างถูกต้องและมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

2) จากผลการศึกษาคำถามไม่นำความรู้ไปประยุกต์ปฏิบัติของเกษตรกร พบว่า เกษตรกรร้อยละ 1.19 ไม่ได้นำความรู้ที่ได้รับไปประยุกต์ปฏิบัติ จากเกษตรกรกลุ่มดังกล่าวมีเกษตรกรร้อยละ 40.00 ไม่ได้นำความรู้ที่ได้รับไปประยุกต์ปฏิบัติ สาเหตุของการไม่ลงมือปฏิบัติเพราะสภาพแวดล้อมไม่เอื้ออำนวย (สถานที่ สิ่งแวดล้อม) ร้อยละ 20.00 ขาดแคลนปัจจัยจำเป็น (เงินทุน วัสดุคิบ แรงงาน) สุขภาพร่างกายไม่เอื้ออำนวย และไม่มีเวลา เช่นเดียวกับ ผลการประเมินผลการดำเนินงานโครงการพัฒนาศูนย์เครือข่ายประชาชนบ้าน ปิงปประมาณ พ.ศ. 2559 พบว่า เกษตรกรร้อยละ 4 ไม่ได้นำความรู้ที่ได้รับไปประยุกต์ปฏิบัติ สาเหตุที่ไม่ลงมือปฏิบัติเพราะสภาพแวดล้อมไม่เอื้ออำนวย (สถานที่ สิ่งแวดล้อม) (ร้อยละ 57.14) อย่างไรก็ตามจากการสอบถามความคิดเห็นเกษตรกรที่ไม่ได้นำความรู้ที่ได้รับไปประยุกต์ปฏิบัติ พบว่า เกษตรกรร้อยละ 40.00 แสดงความคิดเห็นว่าในอนาคตจะเริ่มลงมือปฏิบัติกิจกรรมตามที่ได้เรียนรู้มา เพื่อให้เกิดความสำเร็จในการพัฒนาเกษตรกรสู่การนำความรู้ไปประยุกต์ปฏิบัติ ควรมีการติดตามให้คำปรึกษาหรือเป็นที่เลี้ยงให้แก่เกษตรกรหรือกลุ่มเกษตรกรที่ได้รับความรู้ หลังการถ่ายทอดความรู้ไปแล้วไม่เกิน 10 วัน เพื่อส่งเสริมและสนับสนุนให้เกษตรกรนำความรู้ที่ได้รับไปประยุกต์ปฏิบัติให้เกิดผลอย่างเป็นรูปธรรมมากที่สุด

8.4 ผลการศึกษาผลการดำเนินกิจกรรมการเกษตรในรูปแบบเกษตรกรรมยั่งยืนของเกษตรกรและประชาชนชาวบ้านที่เข้าร่วมโครงการพัฒนาศูนย์เครือข่ายประชาชนบ้าน ปิงปประมาณ พ.ศ. 2560

8.4.1 การดำเนินกิจกรรมการเกษตรในรูปแบบระบบเกษตรกรรมยั่งยืนของเกษตรกร

จากผลการศึกษาคำถามนำความรู้ไปประยุกต์ปฏิบัติใช้ พบว่า เกษตรกรร้อยละ 61.43 นำความรู้เกษตรกรรมยั่งยืนไปใช้ เกษตรกรร้อยละ 60.58 มีพื้นที่ทำเกษตรกรรมยั่งยืนแบบเกษตรผสมผสาน เกษตรกรมีพื้นที่ทำการเกษตรกรรมยั่งยืน เฉลี่ย 8.56 ไร่ โดยส่วนใหญ่มีพื้นที่ไม่เกิน 10 ไร่ จากการศึกษาที่เกษตรกรไม่ลงมือปฏิบัติตามระบบเกษตรกรรมยั่งยืน เนื่องจากยังทำการเกษตรแบบเชิงเดี่ยว (ปลูกพืชหรือเลี้ยงสัตว์ 1 ชนิด ในแปลงเดียวกัน) โดยเห็นว่าประโยชน์ที่ได้จากการทำตามรูปแบบเกษตรกรรมยั่งยืน ทำให้เกิดการลดค่าใช้จ่ายในครัวเรือน ลดต้นทุนการผลิต เพิ่มผลผลิตและรายได้เพิ่มขึ้น ลดปัญหาด้านสุขภาพ ครอบครัวอบอุ่น เพิ่มความมั่นคงและความปลอดภัยทางด้านอาหาร ดินมีความอุดมสมบูรณ์มากขึ้น มีความหลากหลายทางชีวภาพ ศัตรูพืชลดลง และเพิ่มความเข้มแข็ง

ของชุมชน ซึ่งสอดคล้องกับผลการศึกษาของ ธันวา จิตต์สงวน (2543) ได้แบ่งประโยชน์ของเกษตรกรรมยั่งยืน ออกเป็น 3 ด้าน 1) ด้านเศรษฐกิจ ได้แก่ ความมั่นคงด้านรายได้ มูลค่าเพิ่มของผลผลิต และการจัดการความเสี่ยง 2) ด้านสังคม ได้แก่ สุขอนามัยของผู้ผลิต ความปลอดภัยทางด้านอาหาร และการลดการพึ่งพิงจากปัจจัยภายนอก และ 3) ด้านสิ่งแวดล้อม ได้แก่ สร้างความหลากหลายทางชีวภาพ พื้นฟูความสมบูรณ์ของดิน การจัดการน้ำที่มีประสิทธิภาพ และฟื้นฟูความสมดุลของระบบนิเวศ

8.4.2 การดำเนินกิจกรรมการเกษตรในรูปแบบระบบเกษตรกรรมยั่งยืนของประชาชนชาวบ้าน

ประชาชนชาวบ้านส่วนใหญ่ทำเกษตรกรรมยั่งยืนแบบเกษตรผสมผสานมากที่สุด (ร้อยละ 67.50) รองลงมา ทำเกษตรกรรมยั่งยืนแบบเกษตรทฤษฎีใหม่ (ร้อยละ 27.50) มีจำนวนพื้นที่ทำเกษตรกรรมยั่งยืนส่วนใหญ่ไม่เกิน 10 ไร่ (ร้อยละ 32.50) โดยมีการพัฒนาการเกษตรโดยใช้รูปแบบเกษตรกรรมยั่งยืนต้องปรับทัศนคติของเกษตรกรก่อนว่าการทำเกษตรกรรมยั่งยืนสามารถปฏิบัติได้จริง ซึ่งเป็นการพึ่งพาตนเอง ลดการพึ่งพาปัจจัยภายนอกให้น้อยที่สุด เน้นการบริหารจัดการน้ำอย่างเป็นระบบ พื้นฟูสภาพดินให้สมบูรณ์ รู้จักการใช้ทรัพยากรในชุมชนให้เกิดประโยชน์สูงสุด คำนึงถึงผลกระทบต่อชุมชน สังคม และสิ่งแวดล้อม ปรับเปลี่ยนแนวคิดให้เกษตรกรลดการใช้สารเคมีก่อน และส่งเสริมให้ใช้สิ่งทดแทนจากธรรมชาติแทนการใช้สารเคมี ต้องใช้องค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นให้เกิดประโยชน์สูงสุด และสอดคล้องกับสภาพบริบทของพื้นที่ ต้องมีการถ่ายทอดเป็นมรดกให้กับลูกหลาน ต้องมีเครือข่ายในการขับเคลื่อน โดยการคัดเลือกผู้ที่มีความสนใจในเรื่องเกษตรกรรมยั่งยืนอย่างแท้จริง เข้ามามีส่วนร่วมในการต่อยอดการพัฒนาการทำการเกษตรแบบยั่งยืน ซึ่งเป็นแนวคิดที่สอดคล้องกับนิยามและหลักการของเกษตรกรรมยั่งยืน (สมัชชาเกษตรกรรมทางเลือก, 2547) คือ การใช้ประโยชน์และพัฒนาภูมิปัญญาพื้นบ้านเพื่อใช้ในระบบเกษตรกรรม ใช้ทรัพยากรจากภายใน (พื้นที่/ระบบ) และลดการใช้ปัจจัยการผลิตจากภายนอก (พื้นที่/ระบบ) หลีกเลี่ยงและปฏิเสธการใช้สารเคมีเพื่อการเกษตร ให้ความสำคัญสูงสุดในการปรับปรุงบำรุงดินให้ดำรงอยู่ได้อย่างยั่งยืน ควบคุมศัตรูพืชโดยวิธีธรรมชาติ และวิธีการซึ่งไม่ใช้สารเคมีรูปแบบต่างๆ

ผลกระทบที่เกิดจากการทำการเกษตรตามรูปแบบ “เกษตรกรรมยั่งยืน” จากผลการศึกษา มี 3 ด้าน ได้แก่ 1) ด้านเศรษฐกิจ เกษตรกรมีรายจ่ายที่ลดลง รายได้เพิ่มมากขึ้น ต้นทุนการผลิตลดลง สามารถกำหนดราคาจำหน่ายได้ด้วยตนเอง มีรายได้ที่แน่นอน มีความมั่นคงทางการเงิน 2) ด้านสังคม มีอาหารบริโภคที่เพียงพอ อาหารมีความปลอดภัยต่อผู้บริโภค เกษตรกรผู้ผลิตมีสุขภาพร่างกายที่แข็งแรง สุขภาพจิตดี ครอบครัวเข้มแข็ง และชุมชนเกิดการพึ่งตนเอง และ 3) ด้านสิ่งแวดล้อม คุณสมบัติของดินดีขึ้น ดินมีความอุดมสมบูรณ์มากขึ้น น้ำไม่มีสารพิษเจือปน ทำให้สัตว์น้ำมีจำนวนเพิ่มขึ้น อากาศบริสุทธิ์ไร้มลพิษ เกิดความหลากหลายของพันธุ์พืชและพันธุ์สัตว์ พืชและสัตว์มีความเกื้อกูลซึ่งกันและกัน เกิดความสมบูรณ์ทางสิ่งแวดล้อม ซึ่งสอดคล้องกับผลการศึกษาของ สรณ มรกตวิจิตรการ (2542) ได้ทำการประเมินผลกระทบทางสังคม และเศรษฐกิจจากการส่งเสริมการเกษตรยั่งยืนเพื่อการส่งออก ตำบลแม่สุก อำเภอแจ้ห่ม จังหวัดลำปาง พบว่าผลกระทบจากการส่งเสริมการเกษตรยั่งยืน แบ่งออกเป็น 3 ด้าน ได้แก่ 1) ผลกระทบทางสังคม เกษตรกรมีสุขภาพแข็งแรงดีขึ้น มีผลผลิตทางการเกษตรที่มีคุณภาพปลอดภัย 2) ผลกระทบทางด้านเศรษฐกิจ เกษตรกรมีรายได้จากผลผลิตที่แน่นอน พฤติกรรมการบริโภคเป็นไปตามความจำเป็น

ในชีวิตประจำวัน และ 3) ผลกระทบทางด้านสิ่งแวดล้อม ดินและน้ำปรับสภาพมีคุณสมบัติดีขึ้น มีความหลากหลายทางชีวภาพ มีพืชบางชนิดเจริญเติบโตขึ้นปกคลุมพื้นดิน และในแหล่งน้ำมีสัตว์น้ำเพิ่มจำนวนมากขึ้น

9. ข้อเสนอแนะจากการศึกษา

9.1 สำนักงานปลัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ควรมีการส่งเสริมและพัฒนาการดำเนินงานโครงการพัฒนาศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน ดังนี้

1) ส่งเสริมและสนับสนุนการพัฒนาปราชญ์ชาวบ้าน

- ส่งเสริมองค์ความรู้เกี่ยวกับหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ระบบเกษตรกรรมยั่งยืน นโยบายของรัฐบาล และกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินงานของศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน ผ่านกระบวนการถ่ายทอดในรูปแบบต่างๆ ให้แก่ปราชญ์ชาวบ้าน และวิทยากร อาทิ การจัดฝึกอบรม การจัดสัมมนาให้กับปราชญ์ชาวบ้าน วิทยากร และผู้สืบทอดปราชญ์ชาวบ้านที่เข้าร่วมโครงการพัฒนาศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน ด้วยการประสานความร่วมมือกับสำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ ในการเป็นผู้ถ่ายทอดหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อเน้นย้ำหลักการแนวทางในการประยุกต์ใช้และปฏิบัติตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงให้เป็นไปในทิศทางเดียวกันและได้นำไปถ่ายทอดให้แก่เกษตรกรได้อย่างเป็นรูปธรรม

- สนับสนุนและพัฒนาองค์ความรู้ของปราชญ์ชาวบ้าน และวิทยากร ผ่านกระบวนการพัฒนาในรูปแบบต่างๆ เช่น การฝึกอบรม การสัมมนา การศึกษาดูงาน เป็นต้น เพื่อเพิ่มเติมองค์ความรู้และนวัตกรรม ที่นอกเหนือจากสิ่งที่ดำเนินการอยู่แล้ว โดยเน้นการประยุกต์ใช้องค์ความรู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการเกษตร ร่วมกับความรู้ทางวิชาการ และวิทยาศาสตร์เกษตร รวมทั้งต้องมีการรวบรวมองค์ความรู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่น และนวัตกรรมด้านการเกษตรของศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านให้เป็นระบบ

- ส่งเสริมการพัฒนาทักษะการถ่ายทอดความรู้ของปราชญ์ชาวบ้านและวิทยากร เพื่อปรับปรุงรูปแบบการถ่ายทอดความรู้ให้ผู้รับการถ่ายทอดมีความรู้ความเข้าใจยิ่งขึ้น โดยการจัดกิจกรรมการพัฒนาทักษะการถ่ายทอดความรู้ เช่น การฝึกอบรม การฝึกปฏิบัติ ภายใต้กระบวนการมีส่วนร่วมเพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ เทคนิคและแนวทางการถ่ายทอดความรู้ที่เป็นประโยชน์ให้แก่ปราชญ์ชาวบ้านและวิทยากร เพื่อให้เกิดความเชี่ยวชาญในการถ่ายทอดความรู้ ตลอดจนสามารถนำสิ่งที่ได้เรียนรู้มาถ่ายทอดให้กับเกษตรกร เพื่อเตรียมความพร้อมในการเป็นวิทยากรรุ่นใหม่ต่อไปในอนาคต

- สนับสนุนและส่งเสริมองค์ความรู้เกี่ยวกับการผลิตสินค้าเกษตรคุณภาพให้ได้มาตรฐาน ให้แก่ปราชญ์ชาวบ้าน และวิทยากรของศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน โดยการประสานความร่วมมือกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการถ่ายทอดความรู้ และเทคนิคการผลิตตามระบบมาตรฐานสากล เพื่อเพิ่มเติมองค์ความรู้ ความเข้าใจ รวมถึงขั้นตอนในการขอรับรองมาตรฐาน พร้อมทั้งจัดทำคู่มือสำหรับใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาเพื่อยกระดับคุณภาพของผลผลิต

- ควรสนับสนุนข้อมูลที่เป็นประโยชน์ต่อศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน เช่น องค์ความรู้ใหม่ๆ นวัตกรรมนโยบายเร่งด่วน เป็นต้น ผ่านช่องทางการสื่อสารในรูปแบบต่างๆ อย่างต่อเนื่อง อาทิ การรับข้อมูลข่าวสารผ่านทางเจ้าหน้าที่ จดหมายข่าว แผ่นพับประชาสัมพันธ์ เอกสารวิชาการต่างๆ ระบบเทคโนโลยีสารสนเทศ แอปพลิเคชัน หรือสื่อสังคมออนไลน์ เพื่อเป็นการสนับสนุนการเข้าถึงแหล่งข้อมูลที่เป็นประโยชน์ของปราชญ์ชาวบ้าน และประชาสัมพันธ์กิจกรรม ข่าวสาร องค์ความรู้ และนวัตกรรมต่างๆ

- สนับสนุนให้ศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านเป็นศูนย์รวบรวมผลผลิตทางการเกษตรที่มีคุณภาพ มีมาตรฐาน และปลอดภัยต่อผู้บริโภค เป็นแหล่งกระจายสินค้า และทำการตลาดให้กับชุมชน เป็นศูนย์กลางในการประสานงานความร่วมมือกับหน่วยงานต่างๆ เพื่อร่วมกันสร้างนวัตกรรมทางการเกษตรที่เกิดขึ้นในชุมชน โดยเน้นการเล่าเรื่องราวให้กับสินค้า (Storytelling) ให้สินค้าสามารถเข้าถึงอารมณ์ ความรู้สึก หรือทำให้ผู้บริโภคคล้อยตามไปกับสินค้านั้นๆ นั้นได้ง่าย ซึ่งเป็นการสร้างจุดแข็ง และความแตกต่างของสินค้า ซึ่งอาจใช้ช่องทางออนไลน์ช่วยให้การเล่าเรื่องนั้นสะดวก สามารถเข้าถึง และสร้างความผูกพันกับผู้บริโภคได้ง่าย

- สนับสนุนให้ปราชญ์ชาวบ้านร่วมกับหน่วยงานส่วนท้องถิ่น และสถาบันการศึกษาในพื้นที่เพื่อติดตามการปฏิบัติกิจกรรมของเกษตรกรผู้ผ่านการฝึกอบรมจากโครงการพัฒนาศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน ทั้งนี้ เพื่อให้คำปรึกษา แนะนำ รับผิดชอบต่อและอุปสรรคในการดำเนินกิจกรรมตามแนวทางที่ได้ศึกษาจากศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน รวมทั้งร่วมกันหาแนวทางการแก้ไขปัญหาเพื่อใช้ในการพัฒนาหลักสูตรการฝึกอบรมให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

- ส่งเสริมและสนับสนุนการสร้างแนวทางพัฒนาศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านร่วมกับเจ้าหน้าที่ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับโครงการพัฒนาศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน โดยสำนักงานปลัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ควรมอบหมายให้เกษตรและสหกรณ์จังหวัดทำหน้าที่ในการติดตามผลการดำเนินงานของศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน และจัดทำรายงานสถานการณ์ความก้าวหน้า ปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินงาน การแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น รวมทั้งเสนอข้อเสนอแนะในการดำเนินงานให้กับกองนโยบายเทคโนโลยีเพื่อการเกษตรและเกษตรกรรมยั่งยืน เพื่อนำข้อมูลมาใช้ในการจัดทำแนวทางการพัฒนาศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านต่อไป

2) ส่งเสริมและสนับสนุนการพัฒนาหลักสูตรถ่ายทอดความรู้

- สนับสนุนการปรับปรุงและพัฒนาหลักสูตรการฝึกอบรมของศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน โดยบูรณาการความร่วมมือระหว่างศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านร่วมกับสถาบันการศึกษา สำนักงานเกษตรและสหกรณ์จังหวัด และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง โดยให้กองนโยบายเทคโนโลยีเพื่อการเกษตรและเกษตรกรรมยั่งยืนเป็นหน่วยงานประสานความร่วมมือ ในการปรับปรุงและพัฒนาหลักสูตรการฝึกอบรมให้เหมาะสมกับสถานการณ์ปัจจุบันและตอบสนองความต้องการของเกษตรกร รวมทั้งสอดคล้องกับบริบทของพื้นที่ โดยเน้นการฝึกปฏิบัติมากกว่าการบรรยายในห้องประชุม เพื่อให้ผู้เข้ารับการฝึกอบรมเกิดความเข้าใจในเนื้อหาและเห็นผลอย่างเป็นรูปธรรมว่าสามารถนำมาปฏิบัติได้จริง

3) สนับสนุนการพัฒนาการจัดฝึกอบรมให้มีประสิทธิภาพ

- ประชาชนชาวบ้านและผู้รับผิดชอบโครงการพัฒนาศูนย์เครือข่ายประชาชนชาวบ้านควรตระหนักถึงความพร้อมของเกษตรกรในการเข้ารับการถ่ายทอดความรู้ โดยเฉพาะช่วงเวลาที่เหมาะสม ในการจัดการฝึกอบรม ได้แก่ ไม่ตรงกับฤดูการผลิตและเก็บเกี่ยว ฤดูฝน พิธีการ ประเพณีหรือกิจกรรมสำคัญของชุมชน

- พัฒนารูปแบบการฝึกอบรม โดยสนับสนุนให้ศูนย์เครือข่ายประชาชนชาวบ้าน และสำนักงานเกษตรและสหกรณ์จังหวัด ลงพื้นที่ติดตามประเมินผลการนำความรู้จากการฝึกอบรมไปประยุกต์และปฏิบัติใช้ของผู้ผ่านการฝึกอบรม เพื่อเข้าไปให้คำปรึกษา แนะนำ และสร้างกำลังใจ ในการทำการเกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงต่อไป ซึ่งจะช่วยให้เกษตรกรสู่การพึ่งพาตนเองได้อย่างยั่งยืน

- ขยายโอกาสให้เยาวชนในสถานศึกษาได้เข้ารับการฝึกอบรมในโครงการพัฒนาศูนย์เครือข่ายประชาชนชาวบ้าน เพื่อเป็นการพัฒนาผู้สืบทอดทางด้านเกษตรสู่การเป็นเกษตรกรรุ่นใหม่ที่มีความรู้ ความเข้าใจ และทัศนคติที่ดีต่อการทำการเกษตร มีแนวคิดในการพัฒนาตนเองอย่างเป็นขั้นเป็นตอน จากการเริ่มการผลิตที่มีประสิทธิภาพและมีผลผลิตที่มีคุณภาพบนพื้นฐานการผลิตที่สอดคล้องตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง

9.2 กระบวนการเกษตรและสหกรณ์ควรส่งเสริมและสนับสนุนการพัฒนาเกษตรกรที่ผ่านการฝึกอบรม ดังนี้

1) ส่งเสริมและพัฒนาเกษตรกรที่ผ่านการฝึกอบรมโครงการพัฒนาศูนย์เครือข่ายประชาชนชาวบ้านที่มีใจรัก และมีความพร้อมในการทำการเกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงให้มีความรู้ ทักษะ และประสบการณ์ในการผลิตทางการเกษตรอย่างต่อเนื่อง โดยมีศูนย์เครือข่ายประชาชนชาวบ้าน และเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องมาเป็นพี่เลี้ยง ตลอดจนสนับสนุนการรวมกลุ่มการผลิต การแปรรูป และการตลาดที่มีความสอดคล้องกับบริบทและศักยภาพของเกษตรกรและชุมชน ซึ่งจะช่วยให้เกษตรกรเกิดการพัฒนา สู่การพึ่งพาตนเอง ครอบครัวยุคใหม่ และชุมชน และการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ที่เป็นประโยชน์อย่างแท้จริง พร้อมทั้งสนับสนุนให้พื้นที่ของเกษตรกรหรือกลุ่มเกษตรกรดังกล่าวเป็นจุดเรียนรู้ของชุมชน และขยายผลสู่ชุมชนข้างเคียง

2) สนับสนุนการพัฒนาเกษตรกรผู้ผ่านการฝึกอบรมให้เป็นวิทยากรถ่ายทอดความรู้ โดยการประสานความร่วมมืออย่างบูรณาการกับหน่วยงานภายใต้สังกัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ในการสนับสนุนให้เกษตรกรที่มีศักยภาพ/ ความพร้อม ให้ได้รับการพัฒนาต่อยอดองค์ความรู้ตามความถนัดและความสนใจ เพื่อสร้างความมั่นใจและเพิ่มประสิทธิภาพในการปฏิบัติกิจกรรมการพึ่งพาตนเอง ตลอดจนพัฒนาสู่การเป็นวิทยากรถ่ายทอดความรู้ของศูนย์เครือข่ายประชาชนชาวบ้านต่อไป

3) สนับสนุนปัจจัยการผลิตบางประเภทตามความจำเป็นให้แก่เกษตรกรหรือกลุ่มเกษตรกรที่ได้รับการถ่ายทอดความรู้ในช่วง 10 วันแรกหลังเสร็จสิ้นการฝึกอบรมเพื่อสนับสนุนให้เกษตรกรเกิดความสำเร็จในการนำความรู้ไปประยุกต์ปฏิบัติ อีกทั้งยังเป็นการเสริมสร้างความมั่นใจให้กับเกษตรกรและครอบครัวเกษตรกรให้มีความเชื่อมั่นในการนำองค์ความรู้ที่ได้รับไปประยุกต์ปฏิบัติมากขึ้น พร้อมทั้งส่งเสริมและสนับสนุนเรื่องการบริหารจัดการด้านการเกษตร และการตลาดให้เป็นระบบ

4) เสริมสร้างเกษตรกรผู้ผ่านการฝึกอบรมให้เป็นวิทยากรถ่ายทอดความรู้ด้านการทำบัญชีครัวเรือน เนื่องจากเกษตรกรผู้ผ่านการฝึกอบรมจากศูนย์เครือข่ายประชาชนชาวบ้านมีระดับความรู้ ความเข้าใจในวิชาการทำบัญชีครัวเรือนเฉลี่ยสูงที่สุด โดยสนับสนุนให้เกษตรกรที่มีความเชี่ยวชาญในการทำบัญชีครัวเรือน ให้ได้รับการพัฒนาต่อยอดองค์ความรู้ด้านการทำบัญชีครัวเรือนและการใช้ประโยชน์จากข้อมูลที่ได้จากการจัดบันทึกไปใช้ประโยชน์สู่การวางแผนชีวิต หรือแผนชุมชนในอนาคต ทั้งนี้เพื่อเสริมสร้างความมั่นใจและเพิ่มประสิทธิภาพในการทำบัญชีครัวเรือน พร้อมทั้งพัฒนาสู่การเป็นตัวอย่างหรือวิทยากรถ่ายทอดความรู้ด้านบัญชีครัวเรือนของชุมชน เพื่อให้ชุมชนเกิดการเรียนรู้อย่างยั่งยืน

9.3 กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ควรสนับสนุนการพัฒนาต่อยอดการดำเนินกิจกรรมของกลุ่มเกษตรกรที่มีความพร้อมเข้าสู่การทำธุรกิจเกษตร ดังนี้

1) สนับสนุนการวิจัยและพัฒนาสินค้าเกษตรให้มีประสิทธิภาพสู่การรับรองมาตรฐาน และส่งเสริมการตลาดตลอดโซ่อุปทาน ที่สอดคล้องกับความต้องการของตลาด โดยการศึกษารวบรวมวิเคราะห์ความต้องการของผู้บริโภคทั้งในประเทศและต่างประเทศ เพื่อนำข้อมูลดังกล่าวมาใช้ในการกำหนดกรอบนโยบายการส่งเสริมการผลิตสินค้าเกษตรที่มุ่งเน้นคุณภาพ มีมาตรฐาน และมีความปลอดภัยต่อผู้บริโภค สามารถเข้าสู่การแข่งขันทางการตลาดทั้งในประเทศและต่างประเทศได้

2) สร้างมูลค่าเพิ่มสินค้าโดยการส่งเสริมการสร้างตราสินค้า (Brand) และการบรรจุภัณฑ์ (Packaging) ซึ่งเป็นการเพิ่มโอกาสทางการค้าและช่องทางจัดจำหน่าย จัดหาสถานที่รวบรวมผลผลิต/ ผลิตภัณฑ์ของกลุ่มเกษตรกรที่ได้กำหนดคุณภาพและราคาสินค้านำร่วมกันตามความเหมาะสม พร้อมทั้งมีการจัดทำโครงการมหกรรมแสดงสินค้าเกษตร ในระดับภูมิภาคและระดับประเทศ เพื่อประชาสัมพันธ์ผลิตภัณฑ์ของกลุ่มเกษตรกรและเป็นเวทีให้ผู้บริโภคพบผู้ผลิตโดยตรง และสินค้าเกษตรทุกชิ้นจะต้องสามารถตรวจสอบย้อนกลับ (Traceability) ถึงที่มาที่ไปตั้งแต่เริ่มเพาะปลูกจนถึงสิ้นสุดกระบวนการขนส่งได้ เพื่อสร้างความมั่นใจให้กับผู้บริโภค

3) สนับสนุนการพัฒนาระบบตลาดสินค้าเกษตร การสร้างความรู้ ความเข้าใจ ด้านการตลาด และวางแผนธุรกิจ ยกกระดับพัฒนาสินค้าเกษตรให้เกิดมูลค่าเพิ่ม เพิ่มช่องทางการตลาดในระบบตลาดอิเล็กทรอนิกส์ (e-Market) เพื่อขยายตลาดสู่ผู้บริโภคในยุคดิจิทัล ซึ่งเป็นช่องทางให้เกษตรกรสามารถจำหน่ายผลิตผลทางการเกษตรได้หลากหลายมากยิ่งขึ้น

9.4 กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ควรสนับสนุนการพัฒนาการถ่ายทอดความรู้สู่เกษตรกรให้มีประสิทธิภาพ ดังนี้

1) สนับสนุนการประชาสัมพันธ์วิถีการดำเนินชีวิตตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง โดยการคัดเลือกประชาชนชาวบ้านและวิทยากรดีเด่นในแต่ละพื้นที่ เพื่อเป็นแบบอย่างในการดำเนินชีวิต (Role Model) พร้อมทั้งมีการถอดบทเรียนและนำความรู้และประสบการณ์จัดทำเป็นชุดความรู้ คู่มือ สื่อรูปแบบต่างๆ ถ่ายทอดให้แก่เกษตรกรหรือผู้ที่สนใจ อีกทั้งยังเป็นการสร้างแรงบันดาลใจให้กับผู้ที่กำลังจะเริ่มต้นการดำเนินชีวิตตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง

2) สนับสนุนการนำรูปแบบการจัดการเรียนรู้ด้านการพัฒนาเกษตรกรของโครงการพัฒนาศูนย์เครือข่าย ราษฎ์ชาวบ้านให้แก่หน่วยงานหรือศูนย์การเรียนรู้อื่นที่มีการดำเนินงานที่มีลักษณะคล้ายคลึงกับศูนย์เครือข่าย ราษฎ์ชาวบ้านเพื่อพัฒนาการถ่ายทอดความรู้ให้มีประสิทธิภาพ และเข้าถึงชุมชนมากยิ่งขึ้น ส่งเสริมสร้างเครือข่ายใน การแลกเปลี่ยนเรียนรู้กันอย่างต่อเนื่อง

3) สนับสนุนการศึกษา วิจัยรูปแบบการบูรณาการการดำเนินงานพัฒนาเกษตรกรร่วมกับภาคส่วนต่างๆ ด้วยการถอดบทเรียนการบูรณาการการดำเนินงานพัฒนาเกษตรกรของศูนย์เครือข่ายราษฎ์ชาวบ้านร่วมกับภาคส่วน ต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง เพื่อจัดทำต้นแบบ (Model) การบูรณาการการดำเนินงานพัฒนาเกษตรกรในพื้นที่ให้แก่หน่วยงาน ต่างๆ นำไปประยุกต์ใช้ในพื้นที่เป้าหมาย

10. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

10.1 ด้านการพัฒนาศูนย์เครือข่ายราษฎ์ชาวบ้าน

1) ควรสนับสนุนงบประมาณการดำเนินงานโครงการพัฒนาศูนย์เครือข่ายราษฎ์ชาวบ้านอย่างต่อเนื่อง เพราะเป็นโครงการที่ทำให้เกษตรกรสามารถพึ่งพาตนเองได้จากการนำความรู้ ทักษะ และประสบการณ์ใหม่ๆ ที่ได้รับ จากการฝึกอบรมไปใช้ประโยชน์อย่างบูรณาการ เห็นได้จากเกษตรกรที่ผ่านการฝึกอบรมจากศูนย์เครือข่ายราษฎ์ ชาวบ้าน ปี พ.ศ. 2560 ได้นำความรู้ที่ได้รับจากการฝึกอบรมไปลงมือปฏิบัติ ส่งผลให้เกษตรกรมีรายจ่ายลดลง รายได้ เพิ่มขึ้น ต้นทุนการผลิตลดลง เกิดการสะสมเงินออม ทำให้เกิดความมั่นคงด้านการเงิน มีอาหารที่ปลอดภัยบริโภค ทำให้เกิดความมั่นคงทางอาหาร ซึ่งเป็นการสร้างภูมิคุ้มกันตามแนวคิดและหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง นอกจากนี้ ยังเกิดการรวมกลุ่มเพื่อร่วมคิด ร่วมปรึกษา และร่วมลงมือปฏิบัติ ดังนั้น ควรมีการสนับสนุนงบประมาณและประสาน ความร่วมมืออย่างบูรณาการในการดำเนินงานโครงการฯ ร่วมกับหน่วยงานภาครัฐ องค์กรพัฒนาเอกชน และ สถาบันการศึกษา เพื่อให้สามารถขยายผลการถ่ายทอดความรู้ ความเข้าใจในการพัฒนาการประกอบอาชีพและการ ดำเนินชีวิตตามแนวทางการพัฒนาการเกษตรตามแนวทฤษฎีใหม่ โดยยึดหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง และ ระบบเกษตรกรรมยั่งยืน ทั้งนี้เพื่อปรับเปลี่ยนแนวคิดของเกษตรกรให้พึ่งพาตนเองได้ในระดับครัวเรือนก่อน แล้วจึง พัฒนาอย่างเป็นขั้นเป็นตอนตามแนวทางการพัฒนาการเกษตรตามแนวทฤษฎีใหม่สู่การรวมกลุ่ม และการสร้าง เครือข่ายที่เข้มแข็งและก่อให้เกิดประโยชน์แก่ตนเองและชุมชน

2) สนับสนุนให้ศูนย์เครือข่ายราษฎ์ชาวบ้าน สร้างเครือข่ายทางวิชาการกับสถาบันการศึกษา หรือหน่วยงาน ทางวิชาการที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาและวิจัย เพื่อ

- พัฒนาองค์ความรู้ด้านวิทยาศาสตร์เกษตร เพื่อนำมาพัฒนาและกำหนดหลักสูตรการฝึกอบรม โดยการ ประยุกต์ใช้องค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีอยู่เดิมร่วมกับวิชาการและวิทยาศาสตร์เกษตรให้เหมาะสมตามภูมิ นิเวศและภูมิสังคม

- การพัฒนารูปแบบการถ่ายทอดองค์ความรู้ให้มีประสิทธิภาพ อาทิ การวิเคราะห์องค์ประกอบในการถ่ายทอด ได้แก่ ผู้รับการถ่ายทอด เนื้อหา วิธีการถ่ายทอด สื่อ อุปกรณ์ สถานที่ และการประเมิน เพื่อให้เกษตรกรเกิดการเรียนรู้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ และศึกษารูปแบบการเรียนรู้ที่เหมาะสมกับวิถีชีวิตของเกษตรกรและสถานการณ์ที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน

- พัฒนาและวิจัยองค์ความรู้ของศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน เพื่อเป็นการสนับสนุนองค์ความรู้ให้เกิดการต่อยอดและพัฒนาสู่การเป็นนวัตกรรมที่ได้รับการยอมรับไปทั่วโลก

- พัฒนาและวิจัยองค์ความรู้และนวัตกรรมด้านเกษตรกรรมยั่งยืนแบบมีส่วนร่วม และสนับสนุนการนำไปใช้ประโยชน์ โดยใช้กระบวนการมีส่วนร่วมของเกษตรกรและชุมชน และนางานวิจัยไปเผยแพร่ให้เกิดการใช้ประโยชน์ เช่น พลังงานทดแทนในไร่นา การจัดการน้ำอย่างยั่งยืนในไร่นาระดับชุมชน เป็นต้น

3) สนับสนุนศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ในชุมชนอย่างเป็นระบบ เพื่อเป็นกลไกขับเคลื่อน และถ่ายทอดองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น ตลอดจนการพัฒนาการประกอบอาชีพและการดำเนินชีวิตตามแนวทางการพัฒนาการเกษตรตามแนวทฤษฎีใหม่ โดยยึดหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง และระบบเกษตรกรรมยั่งยืน โดยใช้กระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมของชุมชน และขยายผลการทำการเกษตรกรรมยั่งยืนในด้านการผลิต การตลาด และการวิจัยแบบมีส่วนร่วม รวมทั้งเป็นศูนย์ต้นแบบและแหล่งเรียนรู้ต่างๆ

10.2 นโยบายด้านการพัฒนาเกษตรกร

1) ควรส่งเสริมและสนับสนุนการใช้องค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เหมาะสมกับการปฏิบัติกิจกรรมของเกษตรกรที่ผ่านการฝึกอบรมจากโครงการพัฒนาศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านตามสภาพภูมินิเวศและภูมิสังคม และสนับสนุนการต่อยอดองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น สู่การพัฒนาเป็นนวัตกรรม โดยการประสานงานความร่วมมืออย่างบูรณาการกับหน่วยงานภายใต้สังกัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ในการส่งเสริมและสนับสนุนการใช้องค์ความรู้และภูมิปัญญา ที่เหมาะสมกับการปฏิบัติกิจกรรมของเกษตรกร สู่การพัฒนาเป็นนวัตกรรม และประสานความร่วมมือกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ซึ่งเป็นหน่วยงานในระดับพื้นที่ให้ความช่วยเหลือกับหน่วยงานต่างๆ ที่เกี่ยวข้องในการจัดหาวัตถุดิบ ปัจจัยการผลิตที่จำเป็นต่อการปฏิบัติกิจกรรมในขั้นพื้นฐาน และการติดตามประเมินผล เพื่อรับทราบปัญหาอุปสรรค ให้ปรึกษา แนะนำ และช่วยเหลือเกษตรกร

2) ควรสนับสนุนการเสริมสร้างองค์ความรู้ทางด้านวิชาการ วิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี นวัตกรรม และภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เหมาะสมกับการพัฒนาการเกษตรแบบมีส่วนร่วม โดยการประสานความร่วมมือกับสถาบันการศึกษาและหน่วยงานต่างๆ ที่เกี่ยวข้องร่วมศึกษาและวิจัยแบบมีส่วนร่วม เพื่อต่อยอดองค์ความรู้ทางด้านวิชาการ วิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี นวัตกรรม และภูมิปัญญาท้องถิ่น ที่เกิดขึ้นจากศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านหรือเกษตรกรที่ผ่านการฝึกอบรม เพื่อบูรณาการองค์ความรู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่น และนวัตกรรม ร่วมกับแนวคิดทางวิชาการ และวิทยาศาสตร์ให้ได้องค์ความรู้และนวัตกรรมใหม่ๆ ที่มีมาตรฐาน เหมาะสมกับสภาพภูมินิเวศและภูมิสังคม

3) สนับสนุนการพัฒนารูปแบบการถ่ายทอดองค์ความรู้ให้มีประสิทธิภาพ เพื่อให้ผู้รับการถ่ายทอดสามารถ

เข้าใจในความรู้ที่ได้รับ และสามารถนำไปปฏิบัติได้ทันที โดยการประสานงานกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเข้ามามีส่วนร่วม ในการพัฒนารูปแบบการถ่ายทอดความรู้ เช่น การวิเคราะห์องค์ประกอบในการถ่ายทอด ได้แก่ ผู้รับการถ่ายทอด เนื้อหา วิธีการถ่ายทอด สื่อ อุปกรณ์ สถานที่ และการประเมิน เพื่อให้เกษตรกรเกิดการเรียนรู้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ และศึกษารูปแบบการเรียนรู้ที่เหมาะสมกับวิถีชีวิตของเกษตรกรและสถานการณ์ที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน

4) ควรสนับสนุนนโยบาย Thailand 4.0 ซึ่งเป็นนโยบายการพัฒนาประเทศตามแนวคิดและหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ที่สอดคล้องกับเป้าหมายการพัฒนาอย่างยั่งยืน (17 Sustainable Development Goals) โดยส่งเสริมและพัฒนาเกษตรกรและเกษตรกรรุ่นใหม่ให้เป็นเกษตรกรยุค 4.0 ด้วยการพัฒนาเกษตรกรให้มีศักยภาพในการประกอบอาชีพการเกษตรอย่างมีประสิทธิภาพและยั่งยืน ปรับเปลี่ยนการผลิตให้สอดคล้องกับบริบทของภูมิวิเทศ ภูมิสังคม และตามสภาพภูมิอากาศที่เปลี่ยนแปลงไป ซึ่งภาครัฐต้องส่งเสริมเกษตรกรให้เข้าถึงข้อมูลได้ง่าย เพิ่มศักยภาพการผลิตสินค้าเกษตรให้เพียงพอต่อการบริโภค ร่วมคิดค้นและพัฒนานวัตกรรมรวมถึงเทคโนโลยีที่ทันสมัย และเพิ่มมูลค่าสินค้าเกษตร โดยการบูรณาการการทำงานร่วมกันในทุกหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเพื่อให้ครอบคลุมทุกมิติของการดำเนินงาน

5) พัฒนาศักยภาพของเกษตรกรให้เป็นเกษตรกรมืออาชีพ โดยการสร้างองค์ความรู้ด้านการผลิต การแปรรูป การตลาด การบริหารจัดการ ร่วมกับภูมิปัญญาท้องถิ่น สร้างความเข้มแข็งให้กับกลุ่มเกษตรกร ให้สามารถดำเนินการต่อยอดในเชิงธุรกิจ รวมทั้งขยายฐานองค์ความรู้จากปราชญ์ชาวบ้านไปสู่เกษตรกรและชุมชน

10.3 นโยบายด้านการพัฒนาการเกษตรสู่รูปแบบเกษตรกรรมยั่งยืน

1) ส่งเสริมการทำให้ระบบการเกษตรกรรมยั่งยืนอย่างต่อเนื่อง โดยการชี้ให้เกษตรกรเห็นถึงประโยชน์และความสำคัญของเกษตรกรรมยั่งยืน ส่งเสริมความรู้และทักษะในการทำเกษตรกรรมยั่งยืน ซึ่งจะส่งเสริมเกษตรกรรมยั่งยืนในรูปแบบใดนั้นต้องสอดคล้องกับบริบทของพื้นที่ของเกษตรกรแต่ละราย พร้อมทั้งสนับสนุนข้อมูลต่างๆ ในการดำเนินงานตามระบบเกษตรกรรมยั่งยืน เพื่อพัฒนาวิถีชีวิตเกษตรกรให้มีความมั่นคงและยั่งยืน ซึ่งจะทำให้เกิดความสมดุลทางเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม และระบบนิเวศ ส่งเสริมพึ่งพาตนเอง การมีภูมิคุ้มกัน และการพัฒนาคุณภาพชีวิตของเกษตรกรและผู้บริโภค

2) ส่งเสริมให้เกษตรกรร่วมมือบทบาทกำหนดทิศทางการพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืน โดยมอบหมายให้ กองนโยบายเทคโนโลยีเพื่อการเกษตรและเกษตรกรรมยั่งยืน ประสานความร่วมมือกับสำนักงานเกษตรและสหกรณ์จังหวัดในแต่ละพื้นที่ ในการสนับสนุนให้ปราชญ์ชาวบ้านและเกษตรกรที่เป็นต้นแบบ และประสบความสำเร็จในการน้อมนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงและระบบเกษตรกรรมยั่งยืนไปปฏิบัติใช้ ได้มีส่วนร่วมในการกำหนดทิศทางและวางแนวทางการพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืน

3) สนับสนุนการสร้างเครือข่ายเกษตรกรรมยั่งยืน โดยมีศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านเป็นแกนหลักในการขับเคลื่อนร่วมกับสำนักงานเกษตรและสหกรณ์จังหวัด ทำการค้นหาผู้ที่มีใจรักและประสบความสำเร็จในการทำ

เกษตรกรรมยั่งยืนเข้ามาร่วมเป็นเครือข่าย และมีการสนับสนุนองค์ความรู้ รวมทั้งปัจจัยพื้นฐานที่จำเป็น เพื่อพัฒนาเครือข่ายเกษตรกรรมยั่งยืนให้ดียิ่งขึ้น

4) ส่งเสริมการผลิตสินค้าเกษตรจากแปลงเกษตรกรรมยั่งยืน เช่น แปลงเกษตรอินทรีย์ ซึ่งเป็นสินค้าเกษตรที่มีคุณภาพและปลอดภัยสำหรับผู้บริโภค ยกย่องสินค้าเกษตรกรรมยั่งยืนให้แตกต่างจากสินค้าเกษตรที่ใช้สารเคมีเป็นหลัก ตลอดจนสนับสนุนการสร้างตราสินค้า (Brand) ให้เป็นที่รู้จักและยอมรับ ประชาสัมพันธ์และสร้างความเข้าใจให้ผู้บริโภคทราบถึงคุณประโยชน์ของสินค้าเกษตรจากแปลงเกษตรกรรมยั่งยืน เพื่อเป็นการสร้างความเชื่อมั่นให้กับผู้บริโภค ส่งผลให้ตลาดเกิดการขยายตัวมากยิ่งขึ้น

10.4 นโยบายด้านการพัฒนาผลผลิต/ ผลิตภัณฑ์ของกลุ่มเกษตรกร

1) สนับสนุนการวิจัยและพัฒนาสินค้าเกษตรให้มีประสิทธิภาพและมีมาตรฐาน และส่งเสริมการเกษตรตลอดโซ่อุปทาน ที่สอดคล้องกับความต้องการของตลาด โดยการศึกษารวบรวมวิเคราะห์ความต้องการของผู้บริโภคทั้งในประเทศและต่างประเทศ เพื่อนำข้อมูลดังกล่าวมาใช้ในการกำหนดกรอบนโยบายการส่งเสริมการผลิตสินค้าเกษตรที่มุ่งเน้นคุณภาพ มีมาตรฐาน และมีความปลอดภัยต่อผู้บริโภค สามารถเข้าสู่การแข่งขันในตลาดทั้งในประเทศและต่างประเทศได้

2) สร้างมูลค่าเพิ่มสินค้าโดยการส่งเสริมการสร้างตราสินค้า (Brand) และการบรรจุภัณฑ์ (Packaging) ทำให้ผู้ผลิตมีความภาคภูมิใจในสินค้า และเกิดความมุ่งมั่นที่จะพัฒนาสินค้า เกิดความเป็นเอกลักษณ์ และผู้ซื้อสามารถจดจำสินค้าได้ ซึ่งเป็นการเพิ่มโอกาสทางการค้าและช่องทางจัดจำหน่าย โดยภาครัฐต้องให้การสนับสนุนการสร้างเพื่อเป็นการเปิดทางธุรกิจให้กับเกษตรกรจากตลาดในท้องถิ่นสู่ตลาดระดับประเทศหรือระดับโลกได้ ซึ่งอาจเริ่มต้นจากการพัฒนาศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านให้เป็นสถานที่รวบรวมผลผลิต/ ผลิตภัณฑ์ของกลุ่มเกษตรกร ที่ได้กำหนดคุณภาพและราคาสินค้าร่วมกันตามความเหมาะสม พร้อมทั้งมีการจัดทำโครงการมหกรรมแสดงสินค้าเกษตร ในระดับภูมิภาคและระดับประเทศ เพื่อประชาสัมพันธ์ผลิตภัณฑ์ของกลุ่มเกษตรกรและเป็นเวทีให้ผู้บริโภคพบผู้ผลิตโดยตรง ซึ่งจะเป็นการกระตุ้นการพัฒนาสินค้าจากการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในการผลิต การแปรรูป และการจำหน่าย และเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนากระบวนการผลิตของกลุ่มเกษตรกรให้ตรงตามความต้องการมีคุณภาพและตรงตามมาตรฐาน ทั้งนี้เพื่อเป็นการเตรียมพร้อมรับการแข่งขันในระบบตลาดต่างประเทศต่อไป นอกจากนี้สินค้าเกษตรทุกชิ้นจะต้องสามารถตรวจสอบย้อนกลับ (Traceability) ถึงที่มาที่ไปตั้งแต่เริ่มการเพาะปลูกจนถึงสิ้นสุดกระบวนการขนส่งได้ อาทิ แหล่งที่มาของเมล็ดพันธุ์ วันที่เริ่มปลูก วันที่ใส่ปุ๋ย วันที่เก็บเกี่ยว เพื่อสร้างความมั่นใจให้กับผู้บริโภค

3) สนับสนุนการพัฒนาระบบตลาดสินค้าเกษตร การสร้างความรู้ ความเข้าใจ ด้านการตลาด และวางแผนธุรกิจ ยกย่องพัฒนาสินค้าเกษตรให้เกิดมูลค่าเพิ่ม โดยเน้นผลผลิตทางการเกษตรที่มีคุณภาพ ได้มาตรฐานและการเกษตรปลอดภัยทั้งต่อเกษตรกรและผู้บริโภค อีกทั้งเป็นการสร้างความเชื่อมโยงระหว่างผู้ผลิตและผู้บริโภคให้สามารถเข้าถึงแหล่งอาหารที่ปลอดภัย รวมทั้งเพิ่มช่องทางการตลาดในระบบตลาดอิเล็กทรอนิกส์ (e-Market) เพื่อ

ขยายตลาดผู้บริโภคในยุคดิจิทัล ซึ่งเป็นช่องทางให้เกษตรกรสามารถจำหน่ายผลิตผลทางการเกษตรได้หลากหลายมากยิ่งขึ้น

11. ข้อเสนอแนะในการศึกษาครั้งต่อไป

11.1 ควรศึกษาผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการทำการเกษตรกรรมยั่งยืนของผู้ที่ผ่านการฝึกอบรมจากศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน เพื่อให้ทราบถึงความสำคัญและประโยชน์ที่จะได้รับจากการทำเกษตรกรรมยั่งยืน โดยการศึกษาผลกระทบดังกล่าวเป็นการเก็บข้อมูลในด้านต่างๆ เพื่อศึกษาเปรียบเทียบข้อมูลก่อนและหลังการนำรูปแบบเกษตรกรรมยั่งยืนไปปฏิบัติใช้ นอกจากนี้ควรศึกษาปัจจัยที่ทำให้เกษตรกรในแต่ละพื้นที่ประสบความสำเร็จในการทำเกษตรกรรมยั่งยืน ซึ่งสามารถนำผลการศึกษานั้นมาส่งเสริมและพัฒนาให้เกษตรกรประสบความสำเร็จในการทำเกษตรกรรมยั่งยืนมากยิ่งขึ้น

11.2 ควรศึกษาแนวทางในการเตรียมความพร้อมพัฒนาทายาทผู้สืบทอดทั้งในเรื่องขององค์ความรู้และระบบการบริหารจัดการศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน รวมทั้งการสร้างวิทยากรรุ่นใหม่เพื่อทดแทนวิทยากรรุ่นเก่า เพื่อสร้างความต่อเนื่องการดำเนินงานของศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านให้ยั่งยืนต่อไป

11.3 ควรมีการศึกษาคุณสมบัติ บทบาท และหน้าที่ของปราชญ์ชาวบ้านและวิทยากร ที่พึงประสงค์ เพื่อใช้เป็นต้นแบบในการพัฒนาทายาทผู้สืบทอดและวิทยากรรุ่นใหม่ ให้มีความพร้อมในการปฏิบัติงานในศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน

11.4 ควรมีการศึกษาผลที่เกิดขึ้นจากการนำความรู้ที่ได้รับจากการฝึกอบรมไปประยุกต์ปฏิบัติใช้ โดยทำการศึกษาจากตัวอย่างเกษตรกรที่ผ่านการฝึกอบรมไปแล้ว 3 ปี ย้อนหลัง เพื่อให้ทราบถึงการพัฒนาการของเกษตรกรในการนำความรู้ไปปฏิบัติใช้